

СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА У СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ

Мельниченко О.В., Блозва О.Г.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена проблемі визначення сутності понять «соціально-особистісна компетентність» та «соціально-особистісна компетентність педагога вищої школи» у вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах. Розглянуто поняття «соціальна компетентність», «особистісна компетентність». Визначено структуру соціально-особистісної компетентності викладача вищої школи та її елементи. Описано власний погляд на процес набуття особистістю соціально-особистісної компетентності. Визначено та охарактеризовано її ключові складові.

Ключові слова: соціально-особистісна компетентність, педагог вищої школи, соціальна компетентність, особистісна компетентність, компетентнісний підхід, вища школа.

Постановка проблеми. Умови швидкого та постійно змінюваного розвитку сьогоденного суспільства диктують нові вимоги до особистості фахівця, його компетентності та професійного потенціалу. Сьогодні на заклади освіти, зокрема і вищої, покладена відповідальність та обов'язки підготовки якісно нових фахівців, ґрунтуючись на компетентнісному підході: «метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань» [6].

Проблема розвитку соціально-особистісної компетентності полягає у формуванні здатності самостійно вирішувати складні питання в різних сферах і видах діяльності у здобувачів освіти на основі творчого використання власного, соціального досвіду, вирішення пізнавальних, світоглядних, моральних, комунікативних тощо проблемних ситуацій.

Важливим підґрунтям освіти майбутнього викладача є підтримка процесу його соціалізації, нарощення соціально-адаптивного потенціалу, недопущення відірваності або деформації встановлення суспільно-особистісних зв'язків, їх примноження та якісне покращення.

Актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми підсилюється тими обставинами, з якими зіштовхується молодий педагог поза межами освітнього закладу: незнання та певний страх проявити себе як якісно нову і затребувану особистість-фахівця в сучасних реаліях ринку праці та соціального життя. Тобто, при високому рівні володіння та використання *hard skills* фахівець-початківець відчуває дефіцит (не завжди виправданий до того ж) *soft skills* – соціально-особистісної компетентності.

Таким чином, питання розвитку та формування соціально-особистісної компетентності майбутнього викладача потребує особливої уваги з точки зору науки і, що найважливіше, практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне вивчення питання соціально-особистісної компетентності виявило, що дане поняття наразі зарубіжні та вітчизняні науковці досить рідко у своїх дослідженнях виділяють

в окрему категорію (Ж. Равен, А. Шельтен, G. Hamel, С.К. Prahalad [11; 24]), вивчаючи її в межах соціальної та емоційної компетентності (Х.С. Хан, К.М. Кемпл [22], Hing Keung Ma); характеризують особистісну складову в межах загальної соціальної компетентності (І.Л. Холковська, Г.К. Селевко [13], Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Савченко, О. Зарубінська), або ж професійної (С.О. Клімова) тощо.

Бабенко Н.Л. [1], Колеснікова А.Л., Карпунін О.І. [21] та ін. у своїх працях надають визначення соціально-особистісної компетентності, характеризуючи її основні засади, особливості утворення, визначають її місце у структурі компетентності викладача тощо.

Мега статті. Охарактеризувати поняття соціально-особистісної компетентності педагога, розглянути особливості утворення соціально-особистісної компетентності загалом.

Виклад основного матеріалу. Європейський парламент і Рада Європейського Союзу 17 січня 2018 року схвалили Рамкову програму оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя, в якій виокремили особисту, соціальну та навчальну компетентність в окрему важливу інтегровану складову [19].

Вивчаючи наукові джерела щодо визначення соціально-особистісної компетентності, нами було акцентовано увагу на досить великій кількості досліджень присвячених окремо соціальній та окремо особистісній компетентностям.

Соціальну компетентність різні науковці визначають як характеристику певного рівня соціалізації особистості (Н. Рототаєва [12], Ж. Делор [4]); необхідну властивість особистості, що забезпечує взаємозв'язок людини зі світом (В. Хутмакер); динамічну інтегративну систему (В. Куніцина [9]); інтегровані компетентності, що ґрунтуються на особистісних особливостях і моральних цінностях, забезпечуючи зв'язок із суспільством та самоактуалізацію (О. Малихін, Т. Василюк [10]); навички та вміння, необхідні для існування в динамічному світі, само сприйняття (А. Ярулов [16]) тощо.

У зарубіжній науковій літературі представлено значну кількість визначень поняття «соціальна компетентність» у відповідності до теорій соціального розвитку особистості, вікових особливостей та структури поняття: здатність

особистості до координації дій міжособистісної взаємодії, до організації соціальної поведінки в різних соціальних умовах та ситуаціях, відповідно до своїх потреб та соціальних законів і моральності (К. Бірман) [17, с. 141]; здатність людини ефективно застосовувати соціальні навички для того, щоб досягти цілей в соціальних взаємодіях (С. Магелінскайте, А. Капелайте, В. Легкаускас [26, с. 2]; сукупність знань, умінь та навичок, що визначають якість соціальної поведінки людини (У. Каннінг) [20, с. 155]; навички й уміння людини, що достатні для виконання обов'язків, властивих даному життєвому періоду, в якому ця людина знаходиться; стан рівноваги між вимогами, що висуваються до дитини в даний віковий період з боку суспільства, середовища, в якому він живе, та його можливостями (В. Слот, Х. Спанярд) [3, с. 64] тощо.

На нашу думку, найкраще визначення поняття соціальної компетентності педагога надає В.А. Ковальчук, виділяючи педагогічний і соціологічний підхід. Згідно з педагогічним підходом, соціальна компетентність – це рівень сформованості особистості як результату соціального розвитку, який є сукупністю певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, теоретичних уявлень і практичних вмій щодо наступних сфер: соціальне мислення, мовлення, мотиви, емоції, міжособистісна поведінка тощо. Відповідно до соціологічного підходу соціальна компетентність – це здатність особистості орієнтуватися у різних життєвих ситуаціях, жити й ефективно працювати у суспільстві з ринковою економікою на основі сучасної базової методологічної, світоглядної, духовної, моральної, інформаційної культури [8].

Таким чином, соціальна компетентність більшістю авторами розглядається як сукупність певних особистісних та соціальних знань, навичок, що є запорукою вдалої інтеграції та соціалізації людини в соціумі.

Вивчаючи різних авторів у питанні особистісної компетентності, спільним для всіх точок зору є підкреслення акценту саме на мотивації та вольових якостях особистості, що є постійним стимулом людини до виконання різного роду завдань, включаючи і роботу над самим собою. Особистісну компетентність автори визначають як поведінкові характеристики, де основою є мотивація людини (McClelland [24]); найбільш стійкі риси особистості, що сприяють ефективному виконанню тої чи іншої роботи (G. Cheetham, G. Chivers [18]); інтегральне утворення, що включає в себе когнітивний, мотиваційно-ціннісний та емоційно-вольовий компонент (О. Шевченко) тощо.

Особистісна компетентність – володіння засобами та прийомми самовираження, саморозвитку, а також протистояння професійній деформації особистості. Складовими особистісної компетенції є стійка професійна мотивація, задоволеність процесом праці, наявність позитивної Я-концепції, розуміння власної місії, творчий підхід до управлінської діяльності, наявність позитивного емоційного настрою, володіння прийомми особистісного саморозвитку, самовираження тощо [5].

Оскільки поняття компетентності у своїй суті відводить вагому роль особистісному перетворенню будь-якого соціального знання або досвіду, його інтеріоризації тощо, ми вважаємо, що соціальну та особистісну компетентності неможливо вивчати окремо, розірвано одна від одної – вони є одним утворенням, існування та дослідження яких роздільно чи ізольовано неможливе.

Існує ряд науковців, які надають визначення соціально-особистісної компетентності. Так, Бабенко Н.Л. і Колеснікова А.Л. вважають, що соціально-особистісна компетентність є інтегративним особистісним утворенням, основою якого є громадянсько-правові і моральні цінності, позитивні мотиви вибору професії, особистісні якості [2].

Карпунін О.І. при вивченні сутності і змісту поняття «соціально-особистісна компетентність» зазначав, що її основу складають ціннісні відношення, що впливають на формування особистісної композиції і визначають ефективність соціального становлення людини [7].

На думку Н. Соколової, соціально-особистісна компетентність є одним із компонентів структури компетентності педагога, що визначається як знання ним власного особистісного потенціалу та вміння його реалізувати в соціально значущій діяльності [14].

Виходячи з ціннісної системи В.Ш. Масленнікова, соціально особистісна компетентність включає в себе: соціологічну (соціальну), життєво-футурологічну (прагматичну), індивідуально-особистісну складові. Також автор зазначає, що при вивченні соціально-особистісної компетентності не слід виключати систему соціально-ціннісних ставлень людини [23].

На нашу думку, соціально-особистісна компетентність викладача тісно пов'язана з його самореалізацією. Саме у процесі самореалізації відбувається пізнання власного потенціалу, розуміння можливих шляхів його реалізації в діяльності, формується мотивація, потреби, ціннісні орієнтації в професійній діяльності, що призводить до вироблення певного характеру роботи педагога, вироблення освітнього продукту, за якими відбувається оцінювання рівня його компетентності.

Системний підхід до визначення поняття «компетентність» дозволяє виділити її елементи: когнітивний, технологічний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний.

Соціально-особистісну компетентність педагога вищої школи можна структурувати наступним чином:

1) знання педагогом своїх можливостей, особливостей, потреб, розуміння студентства як об'єднання індивідів з власними переконаннями, здібностями, потребами; соціуму та його запитів; засобів і способів взаємодії з студентами, колегами, соціумом; механізмів самоорганізації, рефлексії, самоствердження, самооцінки, що сприяють самопізнанню, самовизначенню, самореалізації в педагогічному і соціальному середовищі (когнітивна складова);

2) вміння ставити реальні цілі, вимоги до себе та інших, і відповідно до них адекватно визначати завдання, володіння технологією самореалізації (технологічна складова);

3) усвідомлене ставлення до системи цінностей (особистісних, профе-сійних, суспільних, інших людей – співробітників, студентів), що визначає вибір цілей, засобів і методів реалізації особистості в соціальному і професійному середовищі (мотиваційно-ціннісна складова);

4) вміння реалізовувати свій потенціал в професійній діяльності, ви-роблення індивідуального стилю діяльності, враховуючи індивідуальні особливості, здібності, досвід, можливості; обрамлення професійної діяльності власним стилем, наповнення її індивідуальним характером; вміння створювати і представляти якісний продукт діяльності (діяльнісна складова).

Здійснивши огляд та аналіз наукових доробок з даного питання, ми прийшли до висновку, що формування соціально-особистісної компетентності є досить складним, динамічним, мультисистемним і тривалим процесом.

Вивчаючи питання соціально-особистісної компетентності як соціокультурного утворення, предмету психолого-педагогічних досліджень і як фактору гуманізації освітнього процесу тощо, ми виокремили спільні для всіх точок зору 3 домінуючі компоненти даного утворення: 1) термінальні та інструментальні цінності; 2) канали зв'язку (встановлення контакту між людиною і соціумом, комунікація); 3) індивідуальність людини, особистісні характеристики, «Я-концепція».

Дві визначні для індивіда сфери перебувають у постійній взаємодії між собою, забезпечуючи процес соціалізації – одного із основоположних соціальних процесів, що забезпечує існування людини в середині суспільства.

1) Термінальні та інструментальні цінності, особистісна культура, моральні устої. Зростаючи та виховуючись, здобуваючи нові знання, пізнаючи людина з самого народження перебуває під тиском тої культури, де вона опинилася. Кожна країна, держава, регіон, етнос, соціальний інститут має власну усталену культуру, цінності, догми, які інтеріоризуються людиною у власне «Я». Визначаючи людину як індивіда та особистість, активного учасника соціального життя, цей процес не є одностороннім – індивід засвоює культурні цінності крізь власну призму, розуміючи і переймаючи їх в себе по-різному. В певний момент відбувається ентеоріоризація засвоєного, що забезпечує постійний двосторонній процес. Соціальні культурні цінності знаходять своє відображення в термінальних і інструментальних цінностях людини. Останні є фундаментом принципів, канонів, моральних і етичних утворень особистості, за якими вона вибудовує свою діяльність, погляди, переконання, цілі тощо.

2) Канали зв'язку (встановлення контакту між людиною і соціумом, комунікація). Раніше ми зазначали, що дві системи перебувають у постійній взаємодії, впливаючи одна на одну. Це було б неможливим без наявності налагоджених каналів зв'язку між зовнішнім і внутрішнім. Оскільки в центрі нашої уваги соціально-особистісна компетентність, в даному випадку «містком» є канали комунікації – без них дві сфери були б ізольованими, замкненими одна від одної, а тому неповноцінними.

Якщо зв'язок відсутній або недостатній, існує висока ймовірність руйнації або деформації меншого більшим – внутрішнього «Я» зовнішнім «соціумом».

3) Індивідуальність людини, особистісні характеристики, «Я-концепція». Уявлення людини про себе індивідуальне і соціальне, її особистісні та психологічні особливості; все те, що визначає та описує її взаємодію, співжиття із собою та соціумом і т.д. Є важливими за рахунок надання унікальності і власного характеру будь-якій дії чи діяльності, притаманному «почерку» будь-якої роботи, праці. Є перепонами/стимулами активності чи пасивності, прагнення, бажання; «фарбами» задумів, ідей, мрій, проектів і тощо. Однаково залежать від соціального оточення людини, його настроїв, а також самовпливу та регулярної роботи і над собою.

Висновки. Отже, здійснивши ґрунтовний аналіз надбань наукової теорії та практики з питання соціально-особистісної компетентності викладача, ми дійшли до наступних висновків. На сьогодні окремо питання соціально-особистісної компетентності викладача не є достатньо дослідженим, що зумовлює, на нашу думку, подальшу активну розробку та дослідження даного поняття як актуальної, цілісної та самостійної проблеми. Проведений аналіз наукової джерельної бази виявив, що наразі є чимала кількість праць, присвячених елементам соціально-особистісної компетентності викладача в межах інших ключових компетентностей: соціальної, особистісної, професійної тощо. Опираючись на поняття компетентності, його системність, нам вдалося виділити елементи соціально-особистісної компетентності: когнітивний, технологічний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний, і здійснити їх. Узагальнюючи результати ретельного вивчення та аналізу поняття соціально-особистісної компетентності викладача, його суттєвих характеристик, структурних компонентів, особливостей загального розвитку та формування, нами було запропоноване власне визначення **соціально-особистісної компетентності викладача вищої школи** – це складне, інтегративне, постійно не завершуване утворення особистості викладача, що характеризується довготривалим і всебічним процесом формування системи загально людських і професійних цінностей, ставлень, відношень до себе як людини та фахівця, соціуму та професійного поля діяльності (коледжу, університету, академії тощо) як важливої соціалізуючої інституції; процес розвитку та формування даної компетентності супроводжується безперерйними процесами інтеріоризації-екстеріоризації в системі «внутрішнє середовище особистості викладача» – «зовнішнє середовище/соціум».

Отримані висновки теоретичного аналізу змісту поняття соціально-особистісної компетентності викладача покладено в основу подальшого дослідження щодо готовності викладача вищої школи до формування соціально-особистісної компетентності студентів, розробки критеріїв її визначення та діагностичного інструментарію.

Список літератури:

1. Бабенко Н.Л. Развитие социально-личностной компетентности будущего учителя в процессе изучения педагогических дисциплин в вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Н.Л. Бабенко. – Волгоград, 2012. – 15 с.
2. Бабенко Н.Л. Засоби та умови розвитку соціально-особистісної компетентності педагогів у процесі вивчення педагогічних дисциплін [Електронний ресурс] / Н.Л. Бабенко, А.Л. Колеснікова // Межі пізнання. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://grani.vspu.ru/files/publics/1405595284.pdf>.
3. Вим Слот, Хан Спанярд. Нидерландская модель социальной помощи детям, ориентированная на социальную компетенцию // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 2000. – № 1. – С. 60-74.
4. Делор Ж. Освіта: необхідна утопія / Ж. Делор // Педагогіка. – 1998. – № 5. – С. 5-32.
5. Дуднева Ю.Е. Компетентність керівника як основа формування його іміджу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_125/19.pdf.
6. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
7. Карпухин А.И. Самооценка молодежи, как индикатор ее социокультурной идентификации. Текст / А.И. Карпухин. СОЦИС. – № 12. – 1998. – С. 87-92.
8. Ковальчук В.А. Соціальна компетентність вчителя: проблема визначення / В.А. Ковальчук // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. Серія: психолого-педагогічні науки. – 2002. – № 4. – С. 54-57.
9. Куницина В.Н. Социальная компетентность и социальный интеллект: структура, функции, взаимоотношение / Валентина Николаевна Куницина // Теоретические и прикладные вопросы психологии / Под ред. А.А. Крылова. – 1995. – Вып. 1. – Ч. 1. – С. 49-61.
10. Малихін О. Методологічні аспекти формування соціальної компетентності майбутніх педагогів / О. Малихін, Т. Васильок // Молодь і ринок. – 2016. – № 8. – С. 6-10. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_8_3.
11. Прахалад К.К. Конкуруючи за майбутнє / К.К. Прахалад, Г. Хамел. – Москва: Олімп-Бізнес, 2002.
12. Рототаєва Н.А. Психологічні умови розвитку соціальної компетентності в юнацькому віці : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.13 / Рототаєва Н.А. – Москва, 2002. – 185 с.
13. Селевко Г.К. Компетентності та їх класифікації / Г.К. Селевко // Народна освіта. – 2004. – № 4. – С. 136-144.
14. Соколова Н.А. Формирование социально-личностной компетентности ребенка: моногр. – LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2011.
15. Соціальна компетентність: проблема визначення // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. Серія: психолого-педагогічні науки. – 2002. – № 4, ч. 1. – С. 54-57.
16. Ярулов А.А. Познавательная компетентность школьников / А.А. Ярулов // Школьные технологии. – 2004. – № 2. – С. 43.
17. Bierman K.L. (2004). The Guilford series on social and emotional development. Peer rejection: Developmental processes and intervention strategies. New York, NY, US: Guilford Press.
18. Cheetham G. The reflective (and competent) practitioner: A model of professional competence which seeks to harmonize the reflective practitioner and competence-based approaches / G. Cheetham, G. Chivers // Journal of European Industrial Training. – 1998. – Vol. 22. № 7. – P. 267-276. – Режим доступу: http://www.heacademy.ac.uk/assets/documents/resources/heca/heca_cp18.pdf.
19. Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>.
20. Kanning U.P. (2002). Soziale Kompetenz: Definition, Strukturen und Prozesse. Zeitschrift für Psychologie. – № 210. – P. 154-163.
21. Karpuhin O. The culture of mass communications / O. Karpuhin / Moscow state University, Philosophy, Culture studies and Political science Chair // Knowing. Understanding. Skills. – 2012. – № 2. – P. 308-309.
22. Kemple Kristen Mary. Let's be friends: peer competence and social inclusion in early childhood programs / Kristen Mary Kemple ; foreword by Mary Renck Jalongo. 2003. – 208 p.
23. Maslennikov V. The personal composition of the socio-value attitude. [Text] / V. Maslennikov // Modern education concept. – Yaroslavl: Izd Ushinsky state Teachers' Training University, 2000. – P. 84-89.
24. McClelland D. Identifying competencies with behavioural event interviews. / D. McClelland // Psychological Science. – 9(5). – 1998. – P. 331-339. – Режим доступу: http://www.interviewedge.com/articles/m_art196.htm.
25. Prahalad C.K. The Core Competence of the corporation / C.K. Prahalad, G. Hamel // Harvard Business Review. – 1990. – № 3. – С. 68.
26. Šarūnė Magelinskaitė, Albina Kepalaitė, Visvaldas Legkauskas Relationship between social competence, learning motivation, and school anxiety in primary school / Procedia – Social and Behavioral Sciences – № 116 (2014) // 5th World Conference on Educational Sciences – WCES 2013. – The Authors. Published by Elsevier Ltd. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.01.683.

Мельниченко О.В., Блозва А.Г.

Київський університет імені Бориса Грінченка

СОЦИАЛЬНО-ЛИЧНОСТНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В СОВРЕМЕННОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация

Статья посвящена проблеме определения сущности понятий «социально-личностная компетентность» и «социально-личностная компетентность педагога высшей школы» в отечественных и зарубежных научных источниках. Рассмотрены понятия «социальная компетентность», «личностная компетентность», «социально-личностная компетентность». Определена структура социально-личностной компетентности преподавателя высшей школы и ее элементы. Описаны собственный взгляд на процесс приобретения личностью социально-личностной компетентности. Определены и охарактеризованы ее ключевые составляющие.

Ключевые слова: социально-личностная компетентность, педагог высшей школы, социальная компетентность, личностная компетентность, компетентностный подход, высшая школа.

Melnichenko O.V., Blozva O.G.

Borys Grinchenko Kyiv University

SOCIAL-PERSONAL COMPETENCY OF THE TEACHER IN THE MODERN HIGH SCHOOL

Summary

The article is devoted to the problem of determining the essence of the concepts of «social and personal competence» and «social and personal competence of the teacher of higher education» in domestic and foreign scientific sources. The concepts of «social competence», «personal competence», «social and personal competence» are considered. The structure of the social-personal competence of the teacher of higher education and its elements is determined. We describe our own view on the process of acquiring a personality of social and personal competence. Its key components are defined and characterized.

Keywords: social and personal competence, higher education teacher, social competence, personal competence, competence, high school.